

EUs påvirkning på ikke-medlemmers autonomi: Norges og Storbritannias handlingsrom innenfor klima og energi

How the EU influences the autonomy of non-members: The wriggle-room of Norway and the United Kingdom within climate and energy policy

Merethe Dotterud Leiren

Forskningsleder, CICERO Senter for klimaforskning
merethe.leiren@cierco.oslo.no

Fay Farstad

Seniorforsker CICERO Senter for klimaforskning, Førsteamanuensis, Institutt for sammenlignende politikk, Universitetet i Bergen
fay.m.farstad@uib.no

Sammendrag

EUs grønne giv kan ha omfattende konsekvenser også for land som ikke er medlemmer, men som er tilknyttet EU. Mens Norge møter klimakrisen med å samarbeide tettere med EU, har Storbritannia trukket seg ut av viktige avtaler. Vi benytter kvalitativ metode for å undersøke hvordan relasjonene mellom EU og disse landene har påvirket landenes handlingsrom innenfor klima- og energipolitikk. Funnene våre gir kun delvis støtte til antakelsen om at jo mer omfattende og juridisk bindende en avtale mellom EU og et land er, jo mer mister dette landet autonomi eller aksepterer begrensninger. Det er mer komplekst enn som så, og det varierer for ulike kategorier av handlingsrom. Mens Storbritannia har økt mulighetene for å lage sine egne regelverk, er dette handlingsrommet langt mindre enn den britiske regjeringen ønsker å framstille det som, og ikke uten kostnader. Samtidig viser sammenligningen med Norge at det kan ligge mye autonomi i å binde seg til et overnasjonalt regelverk. Studien viser hvordan det kan være både utfordrende og givende for ikke-medlemmer å samarbeide med EU.

Nøkkelord

Autonomi, Brexit, EU, handlingsrom, Klima- og energipolitikk, Norge, Storbritannia

Abstract

The European Green Deal can have considerable consequences also for countries that are not EU-members, but are associated with the EU. While Norway faces the climate crisis by cooperating more closely with the EU, the UK has withdrawn from important agreements. We use qualitative methods to investigate how the relations between the EU and these countries have influenced the countries' autonomy and wriggle-room within the policy area of climate and energy. Our findings provide only partial support for the assumption that the more extensive and legally binding an agreement between the EU and a country is, the more this country loses its autonomy or accepts limitations in its autonomy. The situation is more complex, and the extent of wriggle-room varies for different categories of autonomy. While the UK has increased opportunity to create its own climate and energy policies, this leeway is more limited than the UK government would like to convey and it is not without costs. Concurrently, the comparison with Norway shows that a country can achieve considerable gains in autonomy by binding itself through agreements. The study shows how cooperating with the EU can be both challenging and rewarding for non-member states.

Keywords

Autonomy, Brexit, EU, Climate and energy policy, Norway, wriggle room, United Kingdom

Introduksjon

Norge og Storbritannia har ofte hatt lignende syn på EUs klima- og energipolitikk. Begge land anser seg selv som klimaledere, begge liberaliserte kraftsektoren tidlig og landene er koblet sammen gjennom mellomlandskabler og -rør for kraft- og gassutveksling. Begge landene har også fremmet en kostnadseffektiv klimapolitikk og derfor støttet internasjonale kvotehandelsystemer, som gjør det mulig å få uttelling for å kutte klimagassutslipp i andre land og ikke bare hjemme i eget land. Til tross for disse likhetene har Norge og Storbritannia valgt forskjellige tilnærminger til EU. Norge har valgt å delta i sentrale deler av EUs grønne giv, også på områder der landet ikke er forpliktet gjennom avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS). Norge møter dermed klimakrisen med å samarbeide tettere med EU. Storbritannia har derimot trukket seg ut av viktige avtaler med EU, til tross for at landet kunne ha fortsatt å delta i deler av EUs klimapolitikk som ikke-medlem. *Hva kjennetegner de ulike relasjonene som Norge og Storbritannia har til EU? Hvordan påvirker disse ulike relasjonene landenes autonomi innenfor klima- og energipolitikken?*

For å svare på disse spørsmålene, anvender vi Fossum m.fl. (2023: 5) sin definisjon på autonomi, forstått som *en aktør eller institusjon sin evne og vilje til å stake ut egen kurs og forfølge den kursen*. Begrepet skiller seg fra «suverenitet», som er en eksklusiv juridisk rett til å fatte et vedtak. Det er også en viktig forskjell mellom autonomi og «uavhengighet». Mens bindinger mellom stater som samarbeider, fører til at statenes uavhengighet reduseres, kan autonomien deres derimot forbedres gjennom slike bindinger. Vi er derfor enige med Fossum, Olsen og Trondal (kommende) i at autonomi gir en bedre forståelse av samspillet mellom stater og samfunn enn begrepene suverenitet og uavhengighet.

Når vi undersøker hvordan Norges og Storbritannias relasjoner til EU påvirker deres autonomi innenfor klima- og energipolitikken, tar vi utgangspunkt i åtte ulike typer handlingsrom som Fossum m.fl. (2023: 25) innfører. Disse kategoriene av handlingsrom kan anses som underkategorier av autonomi: påvirkningsmuligheter på ny EU-lovgivning; handlingsrom innenfor eksisterende EU-lovgivning; dynamisk homogenitet; administrativ sammenblanding; sanksjonering og overholdelse; om å stå imellom EU og Storbritannia; handlingsrom i prosesser hvor et land forlater EU; og EUs eksterne påvirkning. Spørsmål om handlingsrom forstått som en mulighet for å handle innenfor gitte rammer er kompleks. Ulike forhold ved et lands relasjon til EU kan utvide eller begrense dets handlingsrom. Ved å gå igjennom flere ulike aspekter ved landenes handlingsrom, gir vi en bedre forståelse av hvilke muligheter landene har til å handle etter egen vilje, gitt ulik tilknytning til EU. Dette er viktig fordi perspektiver på handlingsrom i den offentlige debatten ofte er lite nyansert. I forbindelse med Brexit var slagordet til forkjemperne å «ta tilbake kontrollen». Dette er en parole som fortsatt brukes og diskuteres (f.eks. The Guardian 2023), men parolen har et ensidig fokus på begrensninger som internasjonalt samarbeid kan påføre et land, og ikke hvilke muligheter et slik samarbeid kan gi. Tilsvarende har handlingsrom i Norge i stor grad handlet om Norges manglende bruk av eller manglende mulighet til å benytte reservasjonsretten¹ (f.eks. Aftenposten 2021) og blitt kalt et «spill for galleriet», da

1 Gjennom EØS-avtalen er Norge forpliktet til å la EFTAs overvåkingsorgan, og i siste instans EFTA-domstolen, påse at norske myndigheter og virksomheter overholder EØS-avtalen. Norge har ikke mulighet til å nedlegge veto overfor EU, altså stoppe en bestemmelse i EU, men Norge har en reservasjonsrett som innebærer at det er opp til Stortinget og regjeringen å avgjøre hvorvidt Norge skal godta de regelendringene som kommer fra EU (Stortinget, 2023).

reservasjonsretten «ikke egentlig [er] ment å bli brukt» (Nei til EU 2023). Samtidig ser vi en gryende debatt om handlingsrom i Norge innenfor kraftsektoren. Her får samarbeidet med EU ofte skylden for høye energipriser, som også var et sentralt tema i *ACER-saken* (Høyesterett, 31.10.2023), men også for nedbygging av natur i forbindelse med utbygging av vindkraft som har møtt stor motstand (Motvind Norge 2023).

Gitt slike debatter og at EU kan ha omfattende implikasjoner også for ikke-medlemsland, er det relevant å undersøke hvordan EU påvirker autonomien til nettopp land som ikke er medlemmer og som har ulik tilknytning til Unionen. Vi har valgt å analysere klima- og energifeltet fordi politikkkutformingen har et stort omfang og et høyt tempo, noe som i seg selv kan påvirke landenes autonomi, og fordi de to politikkområdene er tett sammenkoblet innenfor EUs klimarammeverk (Farstad m.fl. 2024), ikke minst fordi klimapolitikk i stor grad handler om å fase ut bruken av fossile brensler.

I den neste delen gir vi en gjennomgang av autonomi som konsept før vi presenterer valg av metode. Deretter går vi gjennom utviklingen av klima- og energipolitikk i Norge og Storbritannia. Da Brexit spiller en viktig rolle for relasjonen mellom Storbritannia og EU, og dermed for Storbritannias handlingsrom, vil Brexit også være sentralt i gjennomgangen. Vi avslutter med en diskusjon om utviklingen av landenes autonomi og handlingsrom i lys av de teoretiske perspektivene. Vi konkluderer med at den nye politiske ordenen som har oppstått etter Brexit, har vært overraskende stabil, da Norge, Storbritannia og EU har en felles interesse i å fortsette å samarbeide om energi- og klimapolitikk, og har funnet brukbare løsninger – selv om Brexit betyr at samarbeidet er mindre effektivt enn tidligere. Til tross for denne stabiliteten ser vi endringer i landenes autonomi. Mens Storbritannia har økt sitt handlingsrom (men ikke like mye som det selv ønsker å fremstille og ikke uten kostnader), er Norges blitt mer begrenset. Dette varierer riktignok innenfor ulike områder. Studien viser hvordan det kan være både utfordrende og givende for ikke-EU-medlemmer å samarbeide med EU.

Autonomi og handlingsrom

Innenfor klimapolitikken er det en utbredt oppfatning om at samarbeid mellom stater er avgjørende for å løse klimakrisen, siden klimaproblemet går på tvers av grenser (se Underdal 2017). Erfaringer med ulike lands klimapolitikk tyder på at regjeringer har en tendens til å gi «lofty aspirations but avoid tough decisions» (Falkner, 2016: 1108). Derfor kan det være nødvendig å delegere en viss sanksjonsrett (Hovi, Skodvin og Aakre 2013). Det er imidlertid en stor variasjon av tilnærminger til hvordan klimakutt kan nås, noe som reflekterer ulike nasjonale kontekster samt variasjon når det gjelder hvor streng og hvor bred landenes politikk er (Dubash m.fl. 2022). Det er derfor interessant å undersøke autonomi, det vil si hvilke muligheter land har til å forme egen klimapolitikk, samt i hvilken grad klimapolitikken både utvides og begrenses av mellomstatlige forbindelser.

Autonomi har fokus på hva en stat ønsker å oppnå og hvilke tilgjengelige midler den har til å få det til (Fossum m.fl. 2023). Et land som er tilknyttet EU, har krav om hva landet *må* gjøre for å unngå sanksjoner eller miste sin anerkjennelse, samt begrensninger for hva staten *kan* gjøre, gitt økonomiske, juridiske og strukturelle betingelser. Slike forhold er med å begrense statens handlingsrom. *Vi antar at jo mer omfattende og juridisk bindende en avtale mellom EU og et land er, jo mer mister dette landet autonomi eller aksepterer begrensninger.* En slik forutsetning tar imidlertid ikke hensyn til i hvilken grad avtalen gir rom for handling eller manøvrering, som Fossum m.fl. kaller «wriggle-room», altså «handlingsrom». Det viktige ved dette begrepet er hvilket rom for handling som eksisterer, gitt juridisk bindende avtaler. Fossum m.fl. innfører åtte typer handlingsrom:

1. Påvirkningsmuligheter på *ny EU-lovgivning* varierer med ulike stadier i beslutningsprosessen. Jo tidligere i prosessen en aktør har mulighet til å delta, desto større muligheter har aktøren til å være med på å forme utfallet.
2. Påvirkningsmuligheter på *eksisterende EU-lovgivning* handler om å leve med de lovene og reglene som allerede er innført. Jo mer uspesifikk og åpen en lov er, jo mer rom er det for å unngå, forbigå og neglisjere regler.
3. *Dynamisk homogenitet* handler om at betingelsene for ikke-medlemmer som er tilknyttet viktige områder i EU (f.eks. EFTA-institusjonene), er så like som mulig betingelsene for EU-medlemmer (EU-institusjonene) på disse områdene. Da europeisk integrasjon er en dynamisk prosess som stadig endrer seg, kan dette være vanskelig å oppnå. Dynamisk homogenitet kan også føre til «spillover» fra et område til et annet og gjøre at påvirkningen fra EU ekspanderer. Denne dynamikken gjør det aktuelt å se på hvordan nye initiativer i forbindelse med EUs grønne giv påvirker handlingsrommet til statene, da EUs grønne giv er holistisk og kommer med ny politikk og strategier i et høyt tempo.
4. *Økningen i byråer og administrativ sammenblanding* handler om at nasjonale byråer eller byråkrater blir med i to administrasjoner – både i den nasjonale administrasjonen og byråene i EU. Slik øker Europakommisjonen og EU-byråene sin påvirkning på den nasjonale implementeringen av EUs lover. Deltakelsen i EU-administrasjonen kan imidlertid også gjøre at de nasjonale byråene får mer kunnskap og et større nettverk å spille på.
5. *Mekanismer for sanksjoner og overholdelse* påvirker handlingsrommet ved at land som ikke følger reglene, kan pålegges straff eller følges opp på ulike vis.
6. *Avtaler mellom EU og Storbritannia* kan påvirke handlingsrommet for andre ikke-medlemmer, da deres avtaler med EU ikke lenger omfatter Storbritannia. Dette faktum gjør det aktuelt å også se på det bilaterale forholdet mellom Norge og Storbritannia. Da vi fokuserer på relasjonen mellom EU og enkeltlandene, vil dette forholdet kun kort nevnes i analysen.
7. I prosesser hvor et land *forlater EU* settes en rekke prosedyrer i gang, som påvirker landets handlingsrom. Vi er mindre interessert i selve Brexit-prosessen og mer interessert i å sammenligne på tvers av land og utelater derfor denne kategorien i analysen.
8. *Den EU-eksterne påvirkningen* handler om hvilke muligheter ikke-medlemsland har når det gjelder å manøvrere internasjonalt utenfor EU. Ikke-medlemsland kan signere sine egne avtaler med andre land i verden, mens medlemsland gjør det i fellesskap gjennom EU. Denne kategorien velger vi å se bort ifra i analysen, da fokuset vårt først fremst er på relasjonen mellom EU og landene.

Ved å bryte ned autonomi i ulike typer handlingsrom, kan vi bedre få fram statenes evne til å fremme en interesse og retning, til tross for at de er mer eller mindre bundet av EU innenfor de ulike kategoriene. Vi velger å fokusere på de seks første kategoriene.

Data

Analysen bygger på informasjon samlet inn via dokumenter som avtaler mellom partene, nyhetsartikler og rapporter. Sekundærlitteratur har også vært en viktig kilde, spesielt i analysene av utviklingen i Storbritannia hvor det finnes en stor litteratur med utredningsarbeid om hvordan Brexit vil påvirke klimapolitikk (f.eks. Burns m.fl. 2019; Gravey, Jordan og Burns 2016; Jordan m.fl. 2020). Til forskjell er det lite forskningslitteratur om dette temaet i Norge. Dette har vi forsøkt å bøte på ved å hente informasjon fra to arbeidsseminarer med forskere, byråkrater og representanter for ulike interessegrupper i Norge.

Det første arbeidsseminaret fant sted som webinar 29. oktober 2021 med representanter fra academia, Klima- og miljødepartementet, Utenriksdepartementet, Miljødirektoratet, Landbruksdirektoratet, Kommunalbanken, Teknologirådet, Statkraft, Statnett, Bellona, Sabima, NHO, Norges Rederiforbund, Norges Skogeierforbund og Bondelaget. Vi diskuterte mulige implikasjoner av EUs klimaregelverk i EUs grønne giv for Norge og utvekslet ekspertise på tvers av miljøer og sektorer. Det andre arbeidsseminaret ble gjennomført 1. desember 2021 i Oslo med representanter fra academia, to representanter fra den norske EU-delegasjonen, to representanter fra norsk energiindustri og en grønn interesseorganisasjon. Diskusjonen handlet om Brexit har endret dynamikken innenfor EUs klima- og energipolitikk og om det er blitt vanskeligere å få igjennom norske interesser i EU etter Brexit.

Våren 2022 gjennomførte vi åtte semi-strukturerte intervjuer med grønne frivillige organisasjoner med base i Brussel, Norge og Storbritannia, energiindustri i begge land, byråkrater og politikere. Intervjuene handlet om forholdet mellom Norge, Storbritannia og EU på klima- og energiområdet i lys av Brexit, EUs grønne giv og krigen i Ukraina.²

Norges og Storbritannias klimapolitikk

For å forstå hva som kjennetegner Norges og Storbritannias ulike relasjoner med EU og implikasjoner på deres handlingsrom innenfor klima- og energipolitikk, er det nødvendig å beskrive hvilken politikk de fører. Vi starter med *Norge*, som helt siden Brundtlandkommisjonens rapport «Vår felles framtid» (utgitt i 1987), har hatt et ønske om å fremstå som en klimaleder, og var blant de første landene i verden til å sette seg et klimamål (Hovden og Lindseth 2004). I 1991 innførte Norge en karbonavgift, og fortsetter å sette seg ambisiøse klimamål. I 2021 forsterket Norge sitt nasjonalt fastsatte bidrag under Parisavtalen, fra å stabilisere utslippene på 1989-nivå innen 2000 til å redusere utslippene med minst 50 prosent og opp til 55 prosent innen 2030, sammenlignet med nivået i 1990.

Norge har internasjonalt rykte på seg for å være en klimaleder (Eckersley 2016). Historisk har Norge løst paradokset med å være både en ambisiøs klimaleder og en stor olje- og gassprodusent ved å fremme klimaløsninger som fungerer globalt (Boasson og Lahn 2017). Norske politikere har for eksempel fremmet karbonfangst og -lagring (Boasson 2015; Eckersley 2016) og internasjonalt samarbeid om klimaspørsmål ved å vende seg mot EU (Jevnaker 2016; Christensen 2018) og FN (Boasson og Lahn 2017). Slik samarbeid gjør at kuttene i klimagassutslipp ikke nødvendigvis må tas hjemme i eget land, men kan tas andre steder i verden, noe som – for Norge – er mer kostnadseffektivt enn å ta kuttene hjemme (Ćetković og Skjærseth 2019). I tråd med denne tilnærmingen innførte Norge en kvotehandelsordning i 2005, som tre år senere ble innlemmet i EUs kvotehandelssystem.

En sterk tverrpolitisk konsensus har kjennetegnet norsk klimapolitikk, hvor seks av syv partier på Stortinget har signert Klimaforliket i 2008 og 2012 (Farstad 2019). Til tross for ambisiøse mål og konsensus har Norge imidlertid kun redusert klimagassutslippene innenlands med 4,6 prosent mellom 1990 og 2022 (SSB 2023). Dette skyldes først og fremst petroleumssektoren, men det spiller også en rolle at mens andre land oppnår utslippskutt i kraftsektoren, er norsk kraft allerede avkarbonisert på grunn av vannkraftforsyningen (Boasson og Jevnaker 2019). Landet har likevel alltid oppfylt sine internasjonale klimaforpliktelser – i stor grad ved å kjøpe FN-godkjente kreditter som er generert av prosjekter under Den grønne utviklingsmekanismen under Kyoto-protokollen (Tellmann 2012) og gjennom deltakelse i EUs kvotehandelssystem.

2 Noe av informasjonen presentert i artikkelen er også behandlet i klima- og energikapitlet i Fossum m.fl. (2023).

Som Norge er også *Storbritannia* kjent som en klimaleder (Averchenkova m.fl. 2020). Ifølge Burns (2020) bidro medlemskapet i EU til at Storbritannia gradvis forvandlet seg fra å være Europas "dirty man" på 1970-tallet til å bli en miljøleder. På 1990-tallet ble miljøvern og bærekraftig utvikling – såfremt det ikke hindret økonomisk vekst – et ledende prinsipp for det konservative partiet og regjeringen (Leiren og Takle 2022). I en tid med mye bekymring rundt klimaendringer i offentligheten, ble Storbritannia i 2008 det første landet i verden som innførte en klimalov, som det var sterk tverrpolitisk enighet om (Carter og Childs 2017).

Den globale finanskrisen førte imidlertid til at klimasaken fikk lavere prioritet på den politiske agendaen, og på 2010-tallet var klimapolitikken preget av flere innstramminger, for eksempel skrotet regjeringen ordningen med å gi støtte til nullutslippsbygg og solgte Green Investment Bank (Carter og Clements 2015). Likevel har Storbritannia klart å oppfylle de internasjonale klimaforpliktelsene, i hovedsak gjennom utfasing av kull i kraftsektoren (Carbon Brief 2019). Fornybar energi som vind og sol står for rundt en tredjedel av britisk elektrisitet, en utvikling som blant annet har vært drevet av fornybarmålet i EUs fornybardirektiv fra 2009 (Rayner, Leiren og Inderberg 2021). I 2019 ble Storbritannia et av de første landene i verden som lovfestet et netto nullmål. Carter og Pearson (2022) viser også at britisk klimapolitikk i årene 2015–2022 hadde stor grad av kontinuitet til tross for mye dynamikk og hyppige statsministerbytter.

EUs klima- og energipolitikk

EU har hatt en ambisiøs klimapolitikk siden 2008, da rammeverket for klimapolitikken ble lagt, og har siden blitt strammet til med jevne mellomrom. Innenfor klimafeltet er det primært tre sett viktige klimalover: kvotehandelsystemet, innsatsfordelingsforordningen og regelverket for bokføring av utslipp og opptak i arealbrukssektoren (se Farstad m.fl. 2024). EUs kvotehandelsystem pålegger industrien enten å redusere utslippene sine eller å kjøpe kvoter for å slippe ut klimagasser. Innsatsfordelingsforordningen setter et overordnet utslippsreduksjonsmål for ikke-kvotepiktig sektor (i hovedsak veitransport, jordbruk, bygninger og avfall) i deltakerlandene og tildeler dem årlige utslippsbudsjetter basert på dette målet, men det er også mulig å kjøpe utslippstildelinger fra EU-land. I tillegg har EU ambisiøse mål om å kutte utslipp gjennom å øke fornybarandelen i energiforbruket og øke energieffektiviseringen.

Disse ordningene fortsetter å være viktige med innføringen av EUs grønne giv, som ble lansert i desember 2019 og er verdens mest ambisiøse forsøk på grønn omstilling både når det gjelder omfang, tempo, ambisjonsnivå og koordinering på tvers av sektorer. Målet med EUs grønne giv er at EU skal kutte klimagassutslippene så mye at unionen når netto null-utslipp innen 2050, det vil si at de klimagassene som fortsatt slippes ut i 2050, må tas opp gjennom karbonfangst- og lagring. EUs grønne giv er omfattende og fører til stadig nye lovforslag, handlingsplaner og standarder. Få uker etter Russlands invasjon av Ukraina i februar 2022, lanserte Europakommisjonen REPowerEU-planen, som har som mål å gjøre EU uavhengig av russisk olje og gass, og samtidig sette fart på den grønne omstillingen.

Norge og Storbritannia har valgt å gå ulike veier når det gjelder å samarbeide med EU innenfor flere av disse ordningene. En beskrivelse av hvordan de samarbeider med EU er nødvendig for å kunne forstå hvordan relasjonen med EU påvirker handlingsrommet deres.

Norge

Norge har vært medlem av EØS siden 1992. EØS-medlemskapet betyr at Norge i stor grad må følge EUs miljø- og energiregelverk og, som nevnt, ble landet med i EUs kvotehandelsystem

i 2008. Landet samarbeider også med EU om viktige energilover. I 2019 inngikk Norge en avtale med EU om felles oppnåelse av klimamålene for 2030. Norge valgte da å slutte seg til innsatsfordelingsforordningen og regelverket for arealbrukssektoren. Christensen (2018) finner at Norges beslutning om å slutte seg til innsatsfordelingsforordningen i stor grad skyldtes at den ga en mulighet til å kjøpe utslippskutt i andre EU-land, også i sektorer som ikke var omfattet av kvotehandelsavtalen. Da avtalen ble inngått, argumenterte også sentrale politikere for at det var viktig å binde de norske klimamålene til EU for slik å sikre gjennomføring (Farstad m.fl. 2022: 7). Slik vil Norge få et sanksjonsapparat i ryggen gjennom Europakommisjonen og EFTAs overvåkingsorgan (ESA) og dermed øke sannsynligheten for implementering.

Som ikke-medlem har Norge størst mulighet til å påvirke EUs politikk «oppstrøms» når forslag diskuteres, gjennom deltakelse i ekspertgrupper og «korridoriplomati» (NOU 2012:2; også i intervju 2; 6). Hofmann m.fl. (2019) peker på Norges tilgang til ressurser og strukturell makt, og mener at Norge noen ganger har større innflytelse på EUs energipolitikk enn mindre EU-medlemsland. Gullberg (2015) påpeker at selv om norske interessegrupper har tilgang til Europakommisjonen for å påvirke EU-lovgivningen, lobber de i hovedsak den norske regjeringen – lobbystrategiene deres kan altså ikke kompensere for manglende representasjon i EU. Ulike interessegrupper og selskaper er mer aktive enn politikere på Stortinget når det gjelder å følge EUs lovgivning (Farstad m.fl. 2021). Flere informanter hevder at EU-politikk får lite oppmerksomhet i Stortinget og norske medier (Intervju 2; 6; politikkdialog), og det er klare demokratiske utfordringer knyttet til Norges posisjon som dels inne i og dels utenfor EU (NOU 2012:2; Eriksen og Fossum 2014). Dette er spesielt tydelig i energisektoren, hvor Norges situasjon er annerledes enn for andre EU-land, gitt at kraftsektoren er nesten fullt ut fornybar og at landet tradisjonelt har hatt et kraftoverskudd og dermed er en nettoeksportør av strøm. Disse forholdene gjør at de norske interessene i energisektoren har mindre til felles med EUs interesser enn i mange andre sektorer (Gullberg 2015). Gullberg (2015) hevder at denne mangelen på samordning gjør den demokratiske utfordringen i Norge mer alvorlig i energisektoren. Det gjør også at det er politisk vanskeligere å forsvare investeringer i utenlandskabler og vindkraft.

Disse utfordringene forsterkes av EUs grønne giv og krigen i Ukraina. Den grønne agendaen og REPowerEU-planen til Europakommisjonen har høy hastighet, noe som gjør det vanskelig for Norge å påvirke resultatene gjennom tradisjonelle kanaler. At EUs grønne giv i så stor grad er tverrsektoriell, gjør det også vanskelig for Norge å vurdere hvilke deler av EUs grønne giv som er EØS-relevante, samt å beskytte områder som ligger utenfor EØS (som jordbruk), som blir viklet inn i politikken ved at områdene er en del av EUs grønne giv (Farstad m.fl. 2024).

Norges nåværende mål i innsatsfordelingsforordningen er -40 prosent sammenlignet med 1990-nivå innen 2030. I lys av EUs klimaregelverk under den grønne giv («Klar for 55») vil dette målet sannsynligvis øke til -50 prosent (Farstad m.fl. 2024). Etter at Norge valgte å melde seg inn i innsatsfordelingsforordningen, har EU økt sin kontroll over norsk klimapolitikk. For eksempel har ikke transport- og landbrukspolitikken tidligere vært påvirket av EUs klimapolitikk i noen særlig grad. Videre håndheves innsatsfordelingsforordningen gjennom årlige rapporteringskrav og evalueringer, og ESA kan kreve nye handlingsplaner eller økte utslippskutt dersom Norge ikke oppfyller kravene – imidlertid er det uklart om ESA kan ilegge straffer (Frisvold 2019). Dessuten har energisituasjonen i Europa i lys av krigen i Ukraina redusert Norges strømoverskudd og økt strømprisene for forbrukerne, noe som gjør energiekspport og energisamarbeid med EU mindre populært.

En representant for norsk energibransje påpekte at Norges muligheter til å gjøre unntak fra EUs politikk har blitt mer begrenset etter Brexit: «Vi havner lettere i en tredjelandssposisjon enn vi gjorde før. Det kommer av all støyen rundt Brexit og utfordringene med Sveits» (intervju 2)³. Et relevant eksempel er hvordan batterier produsert i Norge og eksportert til Storbritannia via EU får en ekstra tollavgift, på grunn av reglene rundt landopprinnelse i handels- og samarbeidsavtalen mellom EU og Storbritannia som definerer Norge som et tredjeland. Denne risikoen forsterkes av at Norge er sen med å implementere EUs regelverk (intervju 2). Det er en betydelig forsinkelse i implementeringen knyttet til EØS-avtalen, ettersom prosessen for å innlemme EU-lover inn i EØS-avtalen starter først når EU-lovene er fullført (Jevnaker 2019). Et eksempel er den tredje energipakken, som etablerte energibyrådet ACER (Agency for the Cooperation of Energy Regulators) og skapte stor motstand i Norge på grunn av bekymring for at ACER ville gjøre inngrep i suverenitet, ved å fatte beslutninger knyttet til konsesjoner og utenlandskabler. Denne debatten skjedde ti år senere i Norge enn i EU-medlemslandene.

Da Storbritannia forlot EU, var Norge bekymret for å miste en alliert i EU som hadde en lignende markedstilnærming til energisektoren og at dette ville endre markedstilnærmingen i EU (intervju 2; 6; politisk dialog). Det var først i forbindelse med energikrisen og krigen i Ukraina at diskusjonen om å endre energimarkedet kom opp. Det så ut til at markedstilnærmingen ville rokkes ved, men forslaget som Europakommisjonen til slutt leverte, innebar ingen grunnleggende endringer (DG Energy 2023). Konkurranseselementet i statsstøttereglene for klima, miljø og energi, som også ble revidert på grunn av energikrisen, ble imidlertid svekket for å få fart i den grønne omstillingen (Communication from the Commission C/2022/481).

Storbritannia

At Storbritannia valgte å tre ut av samarbeidet med EU skapte bekymring for at Brexit ville svekke miljø- og klimastandarder ettersom EUs regelverk ikke lenger ville gjelde og landet ikke lenger ville kunne lene seg på EUs institusjonelle apparat (Burns m.fl. 2019; Gravey, Jordan m.fl. 2020, Farstad m.fl. 2018). Disse bekymringene ble forsterket med fremleggelsen av «Brexit Freedoms Bill» i 2022, hvor målet var å innføre en «solnedgangsklausul» for all lovgivning som er avledet av EU. Regjeringen har også besluttet å forlate sentrale politiske virkemidler for den grønne energiomstillingen, som det indre energimarkedet, EUs kvotehandelssystem og EUs miljøbyrå, til tross for at disse er åpne for land som ikke er medlem i EU. Spesielt Europakommisjonen og Den europeiske unions domstol var viktige pådrivere for forbedringer i Storbritannias miljø- og klimapolitikk, da landet var medlem (Parliament 2021). Uten disse EU-institusjonene til å kontrollere iverksetting av lovgivning, er det en frykt for at lovgivning ikke vil håndheves og ende opp som «zombie legislation». I forbindelse med forhandlingene om handels- og samarbeidsavtalen mellom Storbritannia og EU, var EU opptatt av at klimapolitikk og miljøstandarder kan øke produksjonskostnader. EU argumenterte derfor for at avtalen skulle inneholde bestemmelser som skulle sikre at ulik politikk på disse områdene ikke ville føre til urettferdig konkurranse. Den britiske regjeringen var derimot opptatt av at like konkurransevilkår ikke skulle begrense Storbritannias egen evne til å føre sin egen politikk etter Brexit (Parliament 2021). Partene ble enige om å inkludere en ikke-regresjonsklausul (Artikkel 7.2), som krever at partene ikke reduserer nivået på miljøvern og klimapolitikk på en måte som påvirker handel og investeringer mellom dem. Denne klausulen har imidlertid fått kritikk for å være svakere enn EUs regler

3 Tredjeland er i EU- og EØS-sammenheng land som ikke er medlem av EU eller EØS.

ettersom den gjelder handel og investeringer, mens områder som for eksempel import av varer som ikke oppfyller visse standarder eller miljøvern mer generelt, ikke er inkludert. Det er også uklart når en tvist kan utløses under denne klausulen (House of Commons 2021). Energikriseplaner og finansiell uro i kjølvannet av Truss sitt forslag til budsjett i 2022 har også gjort at klimatiltak har blitt nedprioritert på den politiske agendaen (se Paterson 2022).

Til tross for disse endringene i klima- og energipolitikken, og sammenlignet med andre politikkområder som diskusjonene om Nord-Irland-protokollen, finner vi at det har vært et overraskende stabilt samarbeidsforhold med EU. Selv om tre kabelprosjekter har blitt stoppet og krafthandelen er mindre effektiv, har påvirkningen av Brexit på ny kraftnett-kapasitet ikke vært så betydelig som fryktet takket være handelsreglene (Blondeel m.fl., 2022: 2). Flere informanter legger vekt på at forholdet har vært overraskende stabilt til tross for at Storbritannia har forlatt sentrale klima- og energiinitiativer i EU. Energikapitlet i handels- og samarbeidsavtalen blir blant annet trukket fram som bra sammenlignet med andre sektorer: «[it] actually provides the basis for a decent strong relationship going forwards» (intervju 1). Tilsvarende har det britiske kvotehandelssystemet fungert langt bedre enn kritikere forventet, sannsynligvis på grunn av størrelsen på det britiske markedet (intervju 5).

I intervjuene fremheves flere årsaker til at klima- og energipolitikken og samarbeidet om den har holdt seg stabilt. En viktig grunn er Storbritannias klimalov og forpliktelser til Parisavtalen. Storbritannias ønske om å være en klimaleder har ikke endret seg nevneverdig etter Brexit: «So if you look at the macro approach on climate, there's just no difference (...) we have exactly the same strategic long-term interests as the EU and we are legally bound by those strategic long-term interests» (intervju 1).

Regjeringen har også vært ivrig etter å demonstrere «Brexit-suksess» innenfor klima (intervju 5), og gitt behovet for import av gass og kraft, er mellomlandsforbindelser til andre land viktige. Informantene mener at delt infrastruktur og et behov for å samarbeide med andre land for å kutte utslipp og trygge energisikkerheten har bidratt til en stabil energipolitikk. Kraftkablene som binder sammen flere europeiske land i Nordsjøen, er et eksempel på det, da en stor del av Nordsjøen er britisk område, «there is a widespread acknowledgement that certainly (...) the EU cannot do it without the Brits» (intervju 1). Selv om forholdet mellom Storbritannia og EU er anstrengt, er ikke dette forholdet anstrengt med andre enkeltland, noe som gjør det aktuelt å fortsette å samarbeide om energiprojekter i Nordsjøen.

Aktører i energibransjen og grønne interessegrupper var også aktive lobbyister for at myndighetene skulle opprettholde et godt energisamarbeid. I departementet for næringsliv, energi og industriell strategi ble dette behovet «godt forstått», og det har vært anerkjent både fra Storbritannia og EU sin side at de må samarbeide om energi og klima (Intervju 1; 3; 5). Etter Brexit er det likevel godt dokumenterte utfordringer, som administrative ulemper, mindre handel og økte kostnader (f.eks. Blondeel m.fl. 2022), noe som understrekes av flere av intervjuene våre. Nye tiltak i EU som for eksempel karbongrensejusteringsmekanismen (også kalt «karbontoll» på norsk)⁴, vil sannsynligvis øke denne ulempen (Lowe 2021). En informant bemerket at det vært en massiv reduksjon i det juridiske rammeverket for samarbeid (intervju 1). Han var likevel fornøyd med energidelen i handels- og samarbeidsavtalen. Andre bemerket at selv om forholdet til EU var bedre på klima og energi enn andre politikkområder, så hadde samarbeidet utvilsomt blitt vanskeligere etter Brexit på grunn av

4 Karbontoll er ment å forhindre «karbonlekkasje» (at bedrifter flytter fra EU til land med svakere klimapolitikk) ved å legge på en karbonavgift på import av visse produktgrupper fra tredjeland.

regjeringens vektlegging av «red lines» (intervju 3; 5). En av informantene kalte handels- og samarbeidsavtalen et paradoks: På den ene siden er handels- og samarbeidsavtalen mer omfattende enn andre avtaler, mens på den andre siden er den «actually pretty unambitious in terms of actually doing anything interesting or radical» – det er en «missed opportunity» (intervju 3). Informantene pekte også på ironien i at Brexit skulle kutte byråkrati, når den nye avtalen har ført til oppretting av nye rådgivende grupper og økt det administrative arbeidet for handel (intervju 3).

En tidligere statsråd påpekte også at Storbritannias makt og mulighet til å påvirke EUs politikk ble sterkt redusert etter Brexit: «Det er praktisk talt liten forskjell i energi- og klimapolitikk, (...) men vi har ikke lenger de avgjørende og kontinuerlige forhandlingene og diskusjonene. (...) Nå kommer vi inn på slutten – ikke på de innledende stadiene eller på midten» (intervju 8).

Diskusjon

Fra gjennomgangen over ser vi at evnen til å stake ut egen kurs og forfølge den varierer for begge landene innenfor de ulike handlingsrom-kategoriene. Hvis vi begynner med den første kategorien om *påvirkning på ny lovgivning fra EU*, er mulighetene for Storbritannia til å påvirke slik lovgivning drastisk redusert etter Brexit, og er mindre enn for Norge. Storbritannia har ikke lenger kontinuerlige forhandlinger med de andre medlemslandene i EU, og mulighetene til å påvirke politikkutformingene i de innledende stadiene er begrenset. Norge opplever et større handlingsrom enn Storbritannia, da Norge har lang erfaring som «korridor-diplomat», og som EØS-medlem, deltar Norge i ekspertgrupper når politikkforslag utvikles. Her er det relevant å trekke inn den fjerde handlingsromkategorien om *administrativ sammenblanding*, for selv om Europakommisjonen har en større mulighet til å påvirke Norges politikkutforming enn Storbritannias ved at norske byråkrater deltar i byråer på EU-nivå, så gir slik deltakelse også økte muligheter for Norge til å påvirke ny lovgivning og til å være informert om politikkutvikling (se Kühn og Trondal 2023).

EUs grønne giv og REPowerEU-planen utfordrer imidlertid Norges handlingsrom, og dette er relatert til den tredje handlingsromkategorien om *dynamisk homogenitet*. På grunn av den økte hastigheten på politikkutforming og den sterkere vektleggingen av tverrsektoriell tilnærming, er det blitt mer utfordrende å følge med på og påvirke EU-politikken, og beskytte områder utenfor EØS-avtalen. Disse utfordringene er spesielt prekære for et land som fra før av har et stort implementeringssetterslepp (spesielt i kraftsektoren) og med en tradisjonelt sterk sektortilnærming. Den helhetlige og tverrsektorielle tilnærmingen i EUs grønne giv gir ringvirkninger fra ett politikkområde (som klima eller energi) som reduserer handlingsrommet innenfor andre områder der Norge i utgangspunktet har «full» autonomi (som innenfor landbruk). Til forskjell trenger Storbritannia i mindre grad å forholde seg til denne dynamikken, og kan derfor sies å ha en større evne til å stake ut egen kurs. Landet er imidlertid ikke upåvirket, noe karbontoll, som har kommet som en ny innovasjon under EUs grønne giv, er et eksempel på. At Storbritannia blir påvirket av EUs lovbestemmelser på denne måten illustrerer det Fossum m.fl. (2023) kaller en kompleks gjensidig avhengighet, som kan gjøre det viktig å være med på de arenaene hvor informasjon utveksles, som for eksempel i byråer.

Ser vi på den andre handlingsromkategorien om *påvirkning på eksisterende lovgivning*, så har dette handlingsrommet økt for Storbritannia på den måten at landet ikke lenger trenger å følge EUs klima- og energilovgivning. Imidlertid begrenser handels- og samarbeidsavtalen mellom EU og Storbritannia dette handlingsrommet gjennom for eksempel ikke-regresjonsklausulen. I tillegg kan tilbaketrekingen fra det indre energimarkedet, EUs

kvotehandelsordning og EUs miljøbyrå hemme Storbritannias muligheter til å nå sine klimamål, ettersom disse politiske verktøyene er viktige for å bidra til den grønne energiomstillingen. I Norge har handlingsrommet knyttet til eksisterende lovgivning blitt mer begrenset ettersom manglende etterlevelse kan møtes ved håndhevelse av ESA. Dette er imidlertid ikke en ensidig begrensning, da handlingsrommet også har økt ettersom klimasamarbeidet med EU gir Norge økt fleksibilitet i hvordan landet kan nå sine klimamål, noe som er avgjørende for at Norge faktisk skal klare å nå egne klimamål (Gulbrandsen og Hermansen 2022). Dette får fram betydningen av Fossum m.fl. (2023) sin definisjon av autonomi som inkluderer aktørers vilje. Selv om stater ikke har en egen rasjonell vilje, har de vedtatt politiske mål som samarbeid kan bidra til å nå. I et internasjonalt samarbeid er riktignok også denne målsettingen gjerne påvirket av samarbeidet i seg selv (se f.eks. Hovi m.fl. 2021), slik som at Norges muligheter for å spille inn et ambisiøst mål i forbindelse med Paris-avtalen var påvirket både av hva EU gjorde og av muligheten for å samarbeide med EU om å nå klimamålene.

Relatert til eksisterende lovgivning er også den femte handlingsromkategorien om *sanksjoner og overholdelse*. Som nevnt har EU større muligheter til å sanksjonere Norge enn Storbritannia, og dermed er terskelen for å avvike fra EU-reglene høyere i Norge. I motsetning er det en fare for «zombie legislation» i Storbritannia. Dette viser igjen kompleksiteten ved handlingsrom. Det er ikke gitt at færre begrensninger er det samme som stor grad av autonomi, for det kan ligge mye autonomi i det å 'binde seg til masta', ved at det kan hjelpe med å oppnå et mål som det under ulike omstendigheter kan være fristende å fravike. Mens en slik binding tradisjonelt er sett på som en begrensning av handlingsrom, bidrar Fossum m.fl. (2023) sin definisjon av autonomi til å se slike bindinger som viktige for å nå egne mål. Ikke minst kan slike bindinger være av betydning innenfor klimapolitikk, som er spesielt utsatt for svekkelse og tilbakerulling (Rosenblom m.fl. 2019), fordi klimapolitikk ofte retter seg mot etablerte interesser (Mildenberger 2020) og strever med å umiddelbart skulle levere synlige resultater.

Et annet punkt, som er relatert til den sjettede handlingsromtypen om *avtaler mellom EU og Storbritannia*, er at mangel på samarbeid fører til andre typer restriksjoner, som angår ressurser. Etter at Storbritannia forlot EUs elektrisitetsmarked har landene funnet brukbare løsninger å samarbeide på innenfor for eksempel kraftmarkedet, men både Storbritannia, Norge og EU får økte kostnader på grunn av mindre effektiv krafthandel. Problemer som oppstår i forbindelse med dette, reduserer Storbritannias handlingsrom ettersom landet er avhengig av krafthandel for å nå sine mål om elektrifisering og reduksjon av klimagassutslipp. Ulemper ved et redusert handlingsrom her kan være en grunn til at vi nå ser tegn til at Storbritannia er på vei tilbake inn i kraftmarkedssamarbeidet (Energi og klima 2023).

Det er interessant at Brexit, som har ført til store endringer i Storbritannias relasjon til EU, ikke har utfordret stabiliteten i den politiske ordenen innenfor klima- og energipolitikken i noen særlig grad. Vi finner at denne stabiliteten skyldes at landene og EU er knyttet sammen i en felles interesse for å lede an i klimapolitikken, gjennom en felles infrastruktur som mellomlandsforbindelser og en felles interesse i å samarbeide om energipolitikken, som i tillegg til avkarbonisering handler om energisikkerhet og lønnsomhet. Brexit har ikke rokket ved dette, men andre forhold, som energikrise og stigende priser, har skapt en uro rundt markedstilhøringen i EU og rundt EU-samarbeidet innenfor energi i Norge.

Konklusjon

Innledningsvis stilte vi spørsmål om hva som kjennetegner de ulike relasjonene som Norge og Storbritannia har til EU og hvordan disse ulike relasjonene påvirker landenes autonomi

innenfor klima- og energipolitikken. Funnene våre viser at Storbritannia har et klart mål om å øke sin autonomi og sitt handlingsrom, og har også gjort det til en viss grad etter Brexit – men ikke så mye som landet ønsker å formidle og ikke uten kostnader. Innenfor klima og energi har Brexit ført til flere hindringer, høyere administrative kostnader og mindre effektive løsninger for alle. Selv om Storbritannia opplever færre begrensninger i sin politikktutforming gjennom å ikke være bundet av EU-lovgivning, byr den nye rollen som ikke-medlem likevel på utfordringer for Storbritannia når det gjelder å nå egne klimamål. Dersom klimalovgivning ikke følges på grunn av mangel på oppfølging og «zombie legislation», er ikke det nødvendigvis en utvidelse av landets autonomi, men snarere en innskrenking av autonomi forstått som en stats evne til å gjennomføre egne ønsker. I Norge er situasjonen omvendt. På den ene siden er handlingsrommet innenfor klimapolitikken mindre enn i Storbritannia, da forpliktelsene gjennom klimaavtalen med EU er større. Det faktum at landet risikerer reaksjoner fra Brussel dersom landet ikke holder avtaler, gir imidlertid støtte til Norge i å nå egne klimamål og kan derfor forstås som en utvidelse av landets autonomi. Den økte hastigheten og den tverrsektorielle tilnærmingen til EUs grønne giv begrenser imidlertid handlingsrommet for et land som står utenfor EU. Spesielt tydelig blir dette når det gjelder å påvirke ny lovgivning. Funnene våre viser hvor komplekse avhengighetsrelasjonene mellom stater og ulike politiske nivåer i et flernivåsystem er, men også mellom myndighetene og samfunnet. Samtidig viser analysen hvordan norsk, britisk og EUs klima- og energipolitikk forholder seg til hverandre og er avhengig av hverandre, noe som bidrar til en viss stabilitet til tross for hyppige utskiftninger av statsministre i Storbritannia etter Brexit og til tross for en økende uro i Norge knyttet til eksport av kraft. Funnene våre gir derfor kun delvis støtte til antakelsen om at jo mer omfattende og juridisk bindende en avtale mellom EU og et land er, jo mer mister dette landet autonomi eller aksepterer begrensninger. Det er mer komplekst enn som så, og Fossum m.fl. (2023) sin typologi tillater oss å systematisere og analysere denne kompleksiteten.

Anerkjennelse

Arbeidet med artikkelen er knyttet til prosjektet «Governing under turbulence: The European Green Deal and implications for Norway (DEAL)» finansiert av Norges Forskningsråd (prosjektnummer 335505). Vi vil takke alle som har stilt sin tid til disposisjon og delt innsikt og erfaringer med oss i intervjuer og seminarer. Takk også til to anonyme fagfeller for konstruktive tilbakemeldinger.

Referanser

- Aftenposten (2021, 18. mars). EØS-avtalen har ingen angrefrist – men Norge kan be EU om endringer.
- Averchenkova, A., Fankhauser, S., og Finnegan, J. (2020). 'The impact of strategic climate legislation: evidence from expert interviews on the UK Climate Change Act', *Climate Policy*, 21(2): 251–263. <https://doi.org/10.1080/14693062.2020.1819190>
- Blondeel, M., Froggatt, A. og Kuzemko, C. (2022). One Year On: Friction, fish and fine tuning (UK Energy Research Centre Briefing Paper). <https://ukerc.ac.uk/publications/brexit-decarbonisation-1-year-on/>
- Boasson, E.L. (2015). *National climate policy. A multi-field approach*. Abingdon: Routledge.
- Boasson, E.L. og Jevnaker, T. (2019). 'Energy Governance in Norway: Too Much of a Good Thing?', I M. Knodt og J. Kemmerzell (red.), *Handbook of Energy Governance in Europe* (pp. 1–25) Springer.
- Boasson, E.L. og Lahn, B. (2017). 'Norway: a dissonant cognitive leader?', I Wurzel, R.K.W, Connely, J. og Liefierink, D. (red.). *The European Union in International Climate Change Politics: Still Taking a Lead?* Routledge.
- Burns, C. (2020). Brexit's implications for environmental policy (UK in a Changing Europe). <https://ukandeu.ac.uk/long-read-pdf/?postid=39648>

- Burns, C., Gravey, V., Jordan, A., og Zito, A. (2019). 'De-Europeanising or disengaging? EU environmental policy and Brexit', *Environmental Politics*, 28(2): 271–292. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1549774>
- Carbon Brief (2019). Analysis: Why the UK's CO2 emissions have fallen 38% since 1990 (Carbon Brief). <https://www.carbonbrief.org/analysis-why-the-uks-co2-emissions-have-fallen-38-since-1990>
- Carter, N. og Pearson, M. (2022). 'From green crap to net zero: Conservative climate policy 2015–2022', *British Politics*: <https://doi.org/10.1057/s41293-022-00222-x>
- Carter, N. og Childs, M. (2017). 'Friends of the Earth as a policy entrepreneur: 'The Big Ask' campaign for a UK Climate Change Act', *Environmental Politics*, 27(6): 994–1013. <https://doi.org/10.1057/bp.2015.16>
- Carter, N. og Clements, B. (2015). 'From 'greenest government ever' to 'get rid of all the green crap': David Cameron, the Conservatives and the environment', *British Politics*, 10: 204–225.
- Ćetković, S. og Skjærseth, J. B. (2019). 'Creative 735 and disruptive elements in Norway's climate policy mix: the small-state perspective', *Environmental Politics*, 26, 1039–1060. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1625145>
- Christensen, L. (2018). 'Norges klimamål for 2030', *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 34(2–3), 113–133. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2018-02-03-0>
- Communication from the Commission – Guidelines on State aid for climate, environmental protection and energy 2022. C/2022/481. OJ C 80, 18.2.2022: 1–89.
- DG; Directorate-General Energy (2023). Electricity Market Reform for consumers and annex. https://energy.ec.europa.eu/publications/electricity-market-reform-consumers-and-annex_en
- Dubash, N.K., C. Mitchell, E.L. Boasson, M.J. Borbor-Cordova, S. Fifita, E. Haites, M. Jaccard, F. Jotzo, S. Naidoo, P. Romero-Lankao, M. Shlapak, W. Shen, L. Wu (2022). 'National and sub-national policies and institutions', I R. Shukla, J. Skea, R. Slade, A. Al Khourdajie, R. van Diemen, D. McCollum, M. Pathak, S. Some, P. Vyas, R. Fradera, M. Belkacemi, A. Hasija, G. Lisboa, S. Luz, J. Malley (red.). *IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157926.015>
- Eckersley, R. (2016). 'National identities, international roles, and the legitimation of climate leadership: Germany and Norway compared', *Environmental Politics*, 25 (1): 180–201. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1076278>
- Energi og klima (2023, 31. mai). Storbritannia melder seg på i energisamarbeidet med EU. Tilgjengelig fra <https://www.energiogklima.no/nyhet/brussel/storbritannia-melder-seg-pa-i-energisamarbeidet-med-eu>
- Eriksen, E.O. og Fossum, J.E. (2014). *Det norske paradoks. Om Norges forhold til Den europeiske union*. Universitetsforlaget.
- Falkner, R. (2016). 'The Paris Agreement and the new logic of international climate politics', *International Affairs*, 92(5): 1107–1125. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12708>
- Farstad, F. M. (2019). 'Does size matter? Comparing the party politics of climate change in Australia and Norway', *Environmental Politics*, 28: 997–1016. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1625146>
- Farstad, F.M., Burns, C. og Carter, N. (2018). 'What does Brexit mean for the UK's Climate Change Act?', *Political Quarterly*, 89(2): 291–297.
- Farstad, F. M., E. A. T. Hermansen, B. S. Grasbekk, K. Brudevoll, og B. van Oort (2022). 'Explaining Radical Policy Change: Norwegian Climate Policy and the ban on Cultivating Peatlands', *Global Environmental Change*, 74: 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102517>
- Farstad, F. M., Leiren, M. D., Lindberg, M. B., Hermansen, E.A.T., Wettestad, J., Søgaard, G., Øistad, K. (2024). EUs klimaregelverk vedtatt: Hva nå for Norge? (CICERO rapport 2024:01).
- Fossum, J. E., Lord, C., Farstad, F. M., Farsund, A. A., Leiren, M. D., Olsen, E. D. H., Riddervold, M., Saltnes, J. D., Svendsen, Ø., Trondal, J. (2023). *On autonomy and wriggle-room: Norway's EU experience and lessons for the UK?* Routledge.
- Fossum, J.E., Olsen, E. og Trondal, J. (2024). 'Norges forhold til EU: Hvorfor fokusere på autonomi?', *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 40 (1).

- Frisvold, P. (2019). EUs klimasanksjoner i det blå? *Energi og klima*. <https://energiogklima.no/meninger-og-analyse/debatt/eus-klimasanksjoner-i-det-bla/>
- Gravey, V., Jordan, A. og Burns, C. (2016). Environmental policy after Brexit: mind the governance gap (UK in a Changing Europe Commentary). <http://ukandeu.ac.uk/environmental-policy-after-brex-it-mind-the-governance-gap/>
- Gulbrandsen, L. og Hermansen, E. A. T. (2022). 'Ever Closer Union? Norges tilknytning til EUs klimaregelverk', *Internasjonal Politikk*, 80(1): 170–183.
- Gullberg, A. T. (2015). 'Lobbying in Oslo or in Brussels? The case of a European Economic Area country', *Journal of European Public Policy*, 22(10): 1531–1550. <https://doi.org/10.1080/13501763.2015.1025092>
- Hofmann, B., Jevnaker, T. og Thaler, P. (2019). 'Following, challenging, or shaping: Can third countries influence EU energy policy?', *Politics and Governance*, 7(1): 152–164. <https://doi.org/10.17645/pag.v7i1.1853>
- House of Commons (2021). Committee on the Future Relationship with the European Union. Oral evidence: Progress of the negotiations on the UK's future relationship with the EU, HC 203 (UK Parliament). <https://committees.parliament.uk/oralevidence/1465/pdf/>
- Hovden, E., og Lindseth, G. (2004). 'Discourses in Norwegian climate policy: national action or thinking globally?', *Political studies*, 52(1): 63–81. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2004.004>
- Hovi, J., Underdal, A. og Ward, H. (2011). 'Potential Contributions of Political Science to Environmental Economics', *Environ Resource Econ* 48: 391–411. <https://doi.org/10.1007/s10640-010-9453-7>
- Hovi, J., Skodvin, T. og Aakre, S. (2013). 'Can climate change negotiations succeed?', *Politics and Governance*, 1(2): 138–150. <http://dx.doi.org/10.12924/pag2013.01020138>
- Høyesteretts dom 31. oktober 2023, HR-2023-2030-P (sak nr. 23-025348SIV-HRET).
- Jevnaker, T. (2019). ACER i perspektiv. EUs energipolitikk og behovet for en god norsk debatt (FNI Report 4).
- Jevnaker, T. (red.) (2016). 'Implementation in Norway', I Skjærseth, J.B., Eikeland, P.O., Gulbrandsen, L.H. & Jevnaker, T. *Linking EU Climate and Energy Policies: Decision-making, Implementation and Reform*. Edward Elgar Publishing.
- Jordan, A., Gravey, V., Moore, B. og Reid, C. (2020). EU-UK trade relations: why environmental policy regression will undermine the level playing field and what the UK can do to limit it (Research paper on the level playing field). <https://cdn.friendsoftheearth.uk/sites/default/files/downloads/Regression%20report%202020.pdf>
- Kühn, N.S. og Trondal, J. (2023). 'Access, capacity and influence', *Comparative European Politics*. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00366-0>
- Leiren, M.D. og Takle, M. (2022). 'The United Kingdom: A merging climate and sustainability agenda', I M-A. Schøyen, B. Hvinden & M.D. Leiren *Towards Sustainable Welfare States in Europe. Social Policy and Climate Change*. Edward Elgar Publishing.
- Lowe, S. (2021). CBAM: what might an EU carbon-border adjustment mechanism for the UK? (UK in a Changing Europe Commentary). <https://ukandeu.ac.uk/eu-cbam-uk/>
- Mildenberger, M. (2020). Carbon Captured: How Business and Labor Control Climate Politics. Massachusetts Institute of Technology. Cambridge.
- Motvind Norge (2023). «Nasjonal ramme» på nytt, – nå som EU-diktat! Tilgjengelig fra: <https://motvind.org/nasjonal-ramme-pa-nytt-na-som-eu-diktat/>
- Nei til EU (2023). Vett 1 2023 Hva er handlingsrommet i EØS-avtalen? Tilgjengelig fra: <https://neitileu.no/aktuelt/vett-1-2023-handlingsrommet-i-eos>
- NOU 2012:12. Utenfor og innenfor. Norges avtaler med EU. Utenriksdepartementet.
- Parliament (2021). Beyond Brexit: food, environment, energy and health. Tilgjengelig fra: <https://publications.parliament.uk/pa/ld5801/ldselect/ldcom/247/24707.htm>
- Paterson, M. (2022, 9. september). What Liz Truss's government means for climate action (The Conversation). <https://theconversation.com/what-liz-truss-government-means-for-climate-action-190280>.

- Rayner, T., Leiren, M.D. og Inderberg, T.H.J. (2021). 'The United Kingdom. From market-led policy towards technology steering', I Boasson, E.L., M.D. Leiren, J. Wettestad (red.). *Comparative Renewables Policy. Political, Organizational and European Fields*. New York: Routledge: 103–125.
- Rosenbloom, D., Meadowcroft, J. og Cashore, B. (2019). 'Stability and climate policy?', *Harnessing insights on path dependence, policy feedback, and transition pathways*, *Energy Research & Social Science* 50: 168–178. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.12.009>
- SSB (2023, 3. november 2023). Utslipp til luft: <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/forurensning-og-klima/statistikk/utslipp-til-luft>
- Stortinget (2023). EU/EØS-arbeidet. Tilgjengelig fra: <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Arbeidet/EUEOS-arbeid/>
- Tellmann, S. M. (2012). 'The constrained influence of discourses: the case of Norwegian climate policy', *Environmental Politics*, 21(5): 734–752. <https://doi.org/10.1080/09644016.2012.692936>
- The Guardian (2023, 2. mars). Sunak's Brexit deal under pressure after opposition from Boris Johnson and DUP. Tilgjengelig fra <https://www.theguardian.com/politics/2023/mar/02/rishi-sunak-brexit-deal-under-pressure-after-opposition-from-boris-johnson-and-dup>
- Underdal, A. (2017). 'Climate Change and International Relations (After Kyoto)', *Annual Review of Political Science* 20: 169–188. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-052715-111713>